

जिल्हा वार्षिक योजनेअंतर्गत नाविन्यपूर्ण बाब म्हणून पशुसंवर्धन विभागांतर्गत संस्थाच्या आवारात वैरण संग्राहणी / चारा बागेची (Fodder Cafeteria) स्थापना करणे व पशुपालकांना वैरण उत्पादनाबाबत प्रशिक्षण देणे या योजनेस प्रशासकीय मंजूरी प्रदान करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: एफडीआर-२०१५/प्र.क्र. ३८ /पदुम-४
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक : ०९ मार्च, २०१६

प्रस्तावना -

ग्रामीण अर्थव्यवस्थेच्या दृष्टीकोनातून महाराष्ट्र राज्यात पशुपालन व दुग्धव्यवसाय हा अतिशय महत्वाचा व्यवसाय आहे. तथापि, दुग्धव्यवसाय आर्थिकदृष्ट्या वर्धनक्षम होण्यासाठी चारा लागवडीची आवश्यकता असते. सध्या उपलब्ध पशुधनाच्या प्रमाणात चाराच्या उपलब्धतेमध्ये सर्वसाधारणपणे ४३ टक्के तुट दिसून येते. त्यामुळे दुग्धव्यवसाय वाढीस लागण्यासाठी व तो आर्थिकदृष्ट्या वर्धनक्षम होण्यासाठी नव्याने संशोधित झालेल्या विविध एकदल व द्विदल सुधारित चारा पिकांची माहिती सर्वसामान्य शेतकऱ्यांना व्हावी यासाठी भौगोलिक परिस्थिती विचारात घेऊन प्रति जिल्हा जास्तीत जास्त दोन चारा बाग / वैरण संग्राहणी स्थापन करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. त्या अनुषंगाने, खालीलप्रमाणे शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येत आहे.

शासन निर्णय -

जिल्हा वार्षिक योजनेअंतर्गत नाविन्यपूर्ण बाब म्हणून पशुसंवर्धन विभागांतर्गत किमान २० गुंठे व कमाल ४० गुंठे मोकळी जागा असलेले पशुवैद्यकिय दवाखाने, तालुका व जिल्हास्तरीय पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये या संस्थांच्या आवारात वैरण संग्राहणी / चारा बागेची (Fodder Cafeteria) स्थापना करणे व पशुपालकांना वैरण उत्पादनाबाबत प्रशिक्षण देणे या योजनेस याद्वारे, शासनाची प्रशासकीय मंजूरी प्रदान करण्यात येत आहे. सदरची योजना सन २०१६-१७ पासून सन २०१९-२० पर्यंत जिल्हा वार्षिक योजनेंतर्गत नाविण्यापूर्ण योजना राबविण्याकरिता प्रत्येक जिल्हा नियोजन समितीस उपलब्ध असलेल्या ५ % निधीमधून राबविण्यात यावी.

(अ) वैरण संग्राहणीची स्थापना :-

- १) सदर वैरण संग्राहणी स्थापन करण्याकरीता वैरण पिकांच्या लागवडीसाठी संस्थेच्या आवारात कमीतकमी २० गुंठे (२० आर) जमीन उपलब्ध आहे व शक्यतो जेथे संरक्षक भिंत उपलब्ध आहे अशा संस्थेची निवड करण्यात यावी.
- २) सर्वसाधारणपणे प्रति जिल्हा जास्तीत जास्त दोन यानुसार वैरण संग्राहणी व प्रशिक्षण केंद्राची स्थापना करण्यात यावी.
- ३) स्थापन करण्यात येणाऱ्या वैरण संग्राहणीकरीता कोणत्याही अतिरिक्त अधिकारी / कर्मचाऱ्यांची पदनिर्मिती करण्यात येणार नसून, जमिनीची पुर्वमशागत, लागवड, इ. कामे बाह्य यंत्रणेद्वारे (कंत्राटी पध्दतीने) करून घेण्यात यावीत.
- ४) वैरण संग्राहणीमध्ये एकदल व द्विदल प्रकारच्या जास्तीत जास्त वैरण पिकांच्या सुधारित प्रजातीची लागवड करण्यात यावी. यामध्ये बहुवार्षिक वैरण पिकांच्या लागवडीस प्राधान्य देण्यात यावे.

- ५) सदर पिकांच्या लागवडीसाठी व वैरण उत्पादनासाठी आवश्यक असणा-या सिंचन सुविधेकरीता उपलब्ध सिंचन सुविधेचा उपयोग करण्यात यावा. तथापि, ज्याठिकाणी सिंचन सुविधा उपलब्ध नाही तेथे आवश्यकतेनुसार विंधन विहीर, पाईपलाईन, इत्यादी सुविधा आर्थिक निकषाच्या अधीन राहून उपलब्ध करून घेण्यात याव्यात.
- ६) वैरण संग्राहणीमध्ये लागवड करण्यात येणाऱ्या पिकांच्या संरक्षणासाठी आवश्यकतेनुसार तारेच्या कुंपणाची व्यवस्था करण्यात यावी.
- ७) वैरण संग्राहणीतील पिकांच्या दैनंदिन देखभालीचे काम, उदा : सिंचन, आंतरमशागत, इत्यादी कामे संस्थेत उपलब्ध असलेल्या कर्मचारी वर्गाकडून करून घेण्यात यावे.
- ८) वैरण संग्राहणीतून उत्पादित होणाऱ्या वैरणीची स्थानिक पातळीवर लिलाव पध्दतीने विक्री करण्यात यावी.
- ९) वैरण संग्राहणीमधून पशुपालकांना लागवडीसाठी बहुवार्षिक पिकांची ठोंबे सशुल्क उपलब्ध करून देण्यात यावीत. सदर ठोंबाचा दर हा महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळाने निश्चित केलेल्या दरानुसार असेल.

(ब) प्रशिक्षण :-

१. पशुपालकांना सदर संग्राहणीमध्ये लागवड करण्यात आलेल्या व इतर विविध वैरण पिकांची तसेच, प्रजातींच्या लागवडीबाबतचे प्रात्यक्षिकासह प्रशिक्षण देण्यात यावे. सदर प्रशिक्षणाचा कालावधी १ दिवसाचा असावा.
२. सदर प्रशिक्षणामध्ये दुग्धव्यवसाय व शेळीपालन व्यवसाय आर्थिकदृष्ट्या वर्धनक्षम होण्यासाठी किफायतशीर वैरण उत्पादन, संतुलित आहारासाठी अधिक उत्पादन देणाऱ्या विविध वैरण प्रजातीची लागवड, आहारातील हिरवी, वाळलेली वैरण व पशुखाद्याचे प्रमाण, वैरण पिकांचे वर्गीकरण, मुरघास तयार करणे, वाळलेल्या वैरणीची योग्य साठवणूक व कडबाकुट्टी तंत्राचे फायदे, अपारंपारिक खाद्याचा उपयोग व त्यावरील प्रक्रिया तसेच, अझोला, हायड्रोपोनिक, इ. तंत्राद्वारे वैरण उत्पादन या बाबींचा समावेश असावा.
३. प्रशिक्षणासाठी आवश्यक असणाऱ्या फर्निचर, प्रशिक्षणार्थीसाठी खुर्च्या, टेबल, फळा, इत्यादी व आवश्यकतेनुसार इतर साधनसामुग्री जसे की, संगणक, प्रोजेक्टर इत्यादीसाठी आवश्यक निधीची तरतूद जिल्हा वार्षिक योजनेतर्गत “पशुवैद्यकीय संस्थांचे बांधकाम, बळकटीकरण व आधुनिकीकरण” या योजने अंतर्गत करण्यात यावी.
४. सदर प्रशिक्षणामध्ये प्रशिक्षण देण्याची आवड असणाऱ्या व शक्यतो पशुव्यवस्थापन शास्त्रातील पदव्युत्तर पदवीधारक अधिकाऱ्यांना खालील नमूद कोणत्याही एका संस्थेमध्ये प्रशिक्षणासाठी पाठविण्यात यावे.
 - १) भारतीय चारा एंवम चाराग्राह अनुसंधान संस्थान, झांशी (उत्तर प्रदेश)
 - २) उपकेंद्र, भारतीय चारा एंवम चाराग्राह अनुसंधान संस्थान, धारवाड (कर्नाटक)
 - ३) विभागीय चारा उत्पादन व प्रात्यक्षिक केंद्र, धामरोड, जि.सुरत (गुजरात)
 - ४) विभागीय चारा उत्पादन व प्रात्यक्षिक केंद्र, पहाडशरीफ, हैद्राबाद (तेलंगणा)
 - ५) गवत संशोधन प्रकल्प, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहूरी, जि. अहमदनगर.
५. प्रशिक्षणामध्ये सहभागी होणाऱ्या प्रशिक्षणार्थींना पशुधन आहार, विविध वैरण पिकांची लागवड व वैरण उत्पादन याबाबतचे लिखित साहित्य उपलब्ध करून देण्यात यावेत.
६. सदर प्रशिक्षणार्थींकडून १ दिवस प्रशिक्षणासाठी रु.१००/- प्रति प्रशिक्षणार्थी प्रशिक्षण शुल्क आकारण्यात यावे.

(क) वैरण संग्राहणी दैनंदिन देखभाल व नियंत्रण :-

१. वैरण संग्राहणीच्या व प्रशिक्षण केंद्राच्या स्थापनेकरीता आवश्यक निधीची तरतूद करणेबाबतची जबाबदारी ही जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त यांची राहिल.
२. उपलब्ध आर्थिक तरतूदीमधून वैरण संग्राहणीच्या व प्रशिक्षण केंद्राच्या स्थापनेकरीता करावयाच्या सर्व कामांची जबाबदारी, संग्राहणीची दैनंदिन देखभाल ही वैरण संग्राहणी ज्या संस्थेच्या आवारात असेल, त्या संस्थेच्या प्रमुखाची असेल.
३. सदर प्रशिक्षण केंद्रामधून आयोजित करावयाच्या प्रशिक्षणाची जबाबदारी संबंधित तालुक्याच्या पशुधन विकास अधिकारी (विस्तार), पंचायत समिती यांची असेल.

प्रत्येक प्रशिक्षण सत्रामध्ये सर्वसाधारणपणे किमान २० पशुपालकांचा / शेतकऱ्यांचा समावेश असावा.

(ड) योजनेचे आर्थिक निकष

अ. क्र.	शेतीकामाचे नांव	तपशिल	प्रति हेक्टरी एकूण खर्चाचे निकष	२० गुठ्यांसाठीचा खर्च		
				प्रथम वर्ष	द्वितीय वर्ष	तृतीय वर्ष
१	जमीन सुधारणा (सपाटीकरण, व पुर्वमशागत)	ट्रॅक्टरने जमीन विकसित करून पेरणी योग्य करणे.				
		अ) सपाटीकरण	१०,०००	२,०००	०.००	०.००
		ब) नांगरणी	२,५००	५००	०.००	०.००
		क) वखरणी	१,५००	३००	०.००	०.००
		ड) कचरा वेचणे	२,०००	४००	०.००	०.००
२	तारेचे कुंपण व लोखंडी गेट करणे (केवळ सुविधा उपलब्ध नसल्यास)	वैरण संग्राहणीचे भटक्या प्राण्यांपासून संरक्षण करण्यासाठी काटेरी तारेचे कुंपण करून, लोखंडी गेट बसविणे	१९,००,००० (प्रति रनिंग मीटर रु. ४५०/-)	११,५०,०००	०.००	०.००
३	सिंचन सुविधा उपलब्ध नसलेल्या ठिकाणी ती उपलब्ध करणे	सिंचनाकरीता आवश्यक पाणी उपलब्ध होण्याकरीता आवश्यकतेनुसार	-	-		
		विंध्यन विहीर, रु.८० प्रति फुट x ३०० फुट	२४,०००	२४,०००	०.००	०.००
		विद्युत मोटार	२०,०००	२०,०००	०.००	०.००
		पाईपलाईन,	१०,०००	२,०००	०.००	०.००
		विद्युत जोडणी	२०,०००	२०,०००	०.००	०.००
		टिबक सिंचन	१,००,०००	२०,०००	०.००	०.००
४	खते	आवश्यकतेनुसार सेंद्रिय व रासायनिक खते (खरेदी,	१२,००० (सेंद्रिय)	२,४००	२,४००	२,४००
			२,०००	४००	४००	४००

		वाहतूक व जमिनीत पसरविणे)	(रासायनिक)			
५	तणनाशके	तणनाशकाची फवारणी करणे	८००	१६०	०.००	०.००
६	वाफे करणे व सऱ्या पाडणे	वैरण पिकांच्या लागवडीकरीता गादी वाफे तयार करणे.	२,०००	४००	४००	४००
७	लागवड करणे	विविध वैरण पिकांच्या ठोंबाची व बियाणांची लागवड करणे	५,५००	१,१००	५००	५००
८	कृषि अवजारांची खरेदी करणे	स्प्रे-पंप, फावडे, टिकास, इत्यादी अत्यावश्यक किरकोळ कृषि अवजारांची खरेदी.	१०,०००	२,०००	०.००	०.००
९	इतर किरकोळ खर्च		१०,०००	२,०००	१,०००	१,०००
एकुण			२१,३२,३००	१२,४७,६६०	४,७००	४,७००

ड) सनियंत्रण :-

१. सदर योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी जिल्हास्तरावर खालीलप्रमाणे समिती गठित करण्यात येत आहे.

- १) जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त - अध्यक्ष.
- २) जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद - सदस्य.
- ३) सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन, जिल्हा पशुवैद्यकिय सर्वचिकित्सालय - सदस्य.
- ४) सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन, जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त कार्यालय - सदस्य सचिव.

२. प्रादेशिक पशुसंवर्धन सहआयुक्त हे नियमितपणे सदर योजनेच्या अंमलबजावणी व प्रगती बाबतचा आढावा घेतील व सदर प्रशिक्षण केंद्रास भेट देऊन आवश्यक ते मार्गदर्शक व सुचना देतील.

३. राज्यस्तरावर सदर योजनेच्या सनियंत्रणासाठी खालीलप्रमाणे समिती गठित करण्यात येत आहे.

- १) अतिरिक्त आयुक्त पशुसंवर्धन - अध्यक्ष.
- २) सहआयुक्त पशुसंवर्धन (मुख्यालय) - सदस्य.
- ३) उपआयुक्त पशुसंवर्धन (नियोजन व अंदाज) - सदस्य.
- ४) उपआयुक्त पशुसंवर्धन (पशुधन व कुक्कुट) - सदस्य.
- ५) उपसंचालक (वैरण विकास) - सदस्य सचिव.

४. सदर चारा संग्राहणीमधुन विक्री होणारी ठोंबे, चारा व जमा होणारे प्रशिक्षण शुल्क शासनास योग्य त्या लेखाशीर्षाखाली जमा करण्यात यावे.

५. सदर योजनेच्या अंमलबजावणी करीता विस्तृत मार्गदर्शक सुचना आयुक्त पशुसंवर्धन कार्यालयाच्या स्तरावरून सर्व संबंधितांना तात्काळ निर्गमित करण्यात याव्यात .

६. राज्यस्तरीय “पशुसंवर्धन विस्तार आणि प्रसिद्धी प्रचार” या योजनेतर्गत उपलब्ध होणाऱ्या निधीमधून चाऱ्याची मुबलक उपलब्धता होण्याच्या दृष्टीने इतर नगदी पिकांच्या तुलनेत चारा पीकांचे उत्पादन कसे फायदेशीर आहे याबाबतचे अर्थशास्त्र दर्शविणारी भितीपत्रके, हँडबील्स, घडीपत्रके छापून त्यास व्यापक प्रसिद्धी द्यावी.
७. तीन वर्षांच्या कालावधीनंतर सदर योजनेचा आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांनी आढावा घेऊन फलनिष्पत्तीबाबतचा अहवाल त्यांच्या अभिप्रायासह शासनास सादर करावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१६०३०९१८०५२२८६०१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(श. मा. साठे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई
२. मा. मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
३. मा. मंत्री (पदुम) यांचे खाजगी सचिव
४. सर्व विधानसभा / विधानपरिषद सदस्य
५. प्रधान महालेखापाल (लेखा परीक्षा)- १/२, महाराष्ट्र, मुंबई/ नागपूर
६. प्रधान महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता)- १/२, महाराष्ट्र, मुंबई/नागपूर
७. मुख्य सचिवांचे उपसचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२
८. अपर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
९. प्रधान सचिव, वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
१०. अपर मुख्य सचिव, कृषि व पणन विभाग, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
११. कुलगुरु, महाराष्ट्र पशुविज्ञान व मत्स्यविज्ञान विद्यापीठ, सेमिनरी हिल्स नागपूर.
१२. आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, औंध, पुणे-०७
१३. आयुक्त कृषि, महाराष्ट्र राज्य, मध्यवर्ती इमारत, पुणे-०१
१४. जिल्हाधिकारी (सर्व)
१५. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१६. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, अकोला

१७. व्यवस्थापकिय संचालक, पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ,
गोखलेनगर, पुणे
१८. प्रादेशिक सहआयुक्त पशुसंवर्धन (सर्व)
१९. जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त (सर्व)
२०. जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
२१. निवड नस्ती/पदुम-४